

Hukukun Etik Değer Boyutunun Kavranmasının Hukuk Eğitim ve Öğreniminin Verimliliği Açısından Önemi

Ahmet GÜRBÜZ*

I- Giriş

Toplumsal yaşamın adil ve esenlikli bir karaktere kavuşturulması, kuşkusuz, çağdaş ve nesnel/evrensel temel ilkeleri barındıran hukukun bir bütün olarak işlevselleştirilip egemen kılmasıyla olanaklı olabilir. Hukukun genel geçerli nesnel ve evrensel temel ilkelerinin ve bunların detaylarının bulgulanıp insanlığın hizmetine sunulması ödevi ise, en çok Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Disiplinine düşmektedir. Bu bağlamdaki çalışmalarla, bir bütün olarak hukukun, kendisinden beklenen işlevi gerçekleştirebilmesi için barındırması gereken temel yapı ve bunun ayrıntılandırılması açığa kavuşturulabilir. Hukuk eğitim ve öğreniminin sağlıklı ve verimli bir biçimde yapılabilmesi, bu konudaki temel kavrayış ve yaklaşımın netleştirilip genel kabul görmesiyle mümkün olabilir.

II- Genel Olarak Yaşamda Eğitim ve Öğrenim

Genel olarak yaşamda eğitim ve öğrenimin amacının, düşünce ve duygu ya da akıl ve kalp aracılığıyla, insanın tinsel (manevi/anlamsal) boyutunun gelişip yetkinleşmesi olduğu söylenebilir. Çünkü insanı gerçek anlamda in-

san kılabacak olan, ondaki bu tinsel yöndür; insan, varlığına ve var oluşun anlamına ancak bu yanı ile bilinçlenebilir ve bu yanını geliştirmekle ancak yetkin bir insan olma yolunda ilerleyebilir.¹ Ontolojik olarak bakıldığında, bedensel ve psikolojik yapıya sahip olma özelliğinin insanı diğer varlıklardan ayırmaya yetmediği açık bir biçimde görülür. Bu özellikler, diğer canlılarda da mevcut olabildiği gibi, doğanın işleyişine egemen olan nedensellik yasası doğrultusunda ve çerçevesinde fonksiyon görme karakterinde ve durumdadırlar. İnsan, doğaya ve onun işleyim biçimine egemen olan ve kendisi için de söz konusu olan bu nedensellik dünyasını, ancak, potansiyel olarak sahip olduğu tinsel boyutunu geliştirerek aşma olanağına kavuşabilir.

Diğer yandan, bu anlatım çerçevesinde, eğitim ve öğrenimin yöneldiği şeyin yani bu bağlamdaki hedefin insan gerçeği ve bu gerçekliği oluşturan bireyler olduğu da unutulmamak gerekir. Yaşamın temel sorunu, bir birey olarak insan ve onun olgunlaşmasıdır; bu olgunlaşmanın yolu da, insanın kendine yönelmesi, kendini bilmesi ve bireyselliğini geliştirmesinden başka bir şey değildir.² Bütün bunlar ise, kuşku-

suz ancak sağlıklı ve yeterli bir eğitim ve öğrenim süreci ile olanaklılaşabilir.

III- Hukuk Eğitim ve Öğreniminin Amaçsal Özgünlüğü

Hukuk eğitim ve öğreniminin, genel olarak eğitim ve öğrenim karşısında amaçsal özgünlüğe sahip olduğu söylenebilir. Hukuk eğitim ve öğreniminin en öncelikli amacı, toplumda hukukçuluk işlevini gerçekleştirecek olan hukuk ilgililerince, hukukun nihai ereği olan ve hukukun kendisi için var olduğu adalet idesinin kavranmasının ve içselleştirilmesinin sağlanmasıdır. Hukuk eğitim ve öğreniminin en temel amaç ve kriterini oluşturan adalet etik değeri, aynı zamanda hukukun özünün içeriğini deyimlemektedir.

Hukukun özünün ne olduğu biçimindeki soruya verilen değişik yanıtlar, gerçekte hukukun farklı boyutları üzerinde yoğunlaşmanın getirdiği değişik bakış açılarından başka bir şey değildir. Hukukun kaynağı, gelişimi, işlevi ve amacı gibi konular; genel, sosyal ve gerçekliğin çok ötesinde sorunlar olarak görülmeler de, gerçekte bu genellemeler ve soyutlamalardır ki, hukukçulara hukuksal sorunların çözümlenmesinde önderlik eder ve hukuksal düşünceyi yönlendirirler.³ Hukukun amaçları ve erekleriyle ilgilenmeyi konu edinen hukuk teorilerinde aynı zamanda filozofik bir boyut vardır; çünkü felsefe insanın evrenle olan ilişkilerine dair düşüncelerini sistematize etmeye yönelik bir çabadır. Hukuk teorisyenlerinin çoğunun aynı zamanda filozof oluşları, bunun bir kanıtı olarak

değerlendirilebilir.⁴ Hukuk felsefesinin temel ödevi; hukukun özü, onun oluşum biçimi, bağlayıcılığının dayanağı ve evrensel hukuk değerlerinin belirlenimi gibi temel sorunlarla ilgili araştırma ve çözümlenmelerde bulunmasıdır.

Hukuk eğitim ve öğreniminin, kendisinden beklenen başarıya ulaşmasında kuşkusuz felsefenin yardımı büyük önem taşır. Felsefeden hiç pay almamış bir kimse, yaşamı boyunca; sağduyudan, kendi çağının ve ulusunun alışılmış düşüncelerinden ve kendi özgür istencinin katkısı olmadan kavrayışında oluşan kararlardan türeyen önyargıların tutsağı konumundadır.⁵ Hukuk felsefesinin en önemli ödevlerinden birisinin, içi boş bir çerçeveden oluşan adalet kavramına içeriksel ilkelere sağlamak yolunda çaba harcamak olduğunda kuşku yoktur. Hukuk felsefesi, bunu yaparken elbette kendi çağına ve toplumuna özgü düşüncelere ya da kişisel görüşlere, hukuksal norm oluşturma sürecinde, salt doğruluk vermek durumuna düşmekten kaçınmalıdır. Hukuk felsefesinin ödevi, yasakoyucular karşısında edilgen bir tutum alma anlamında yürürlükteki hukukla ilgilenmeye ve bununla sınırlanmaya özgülenmeksizin, hukuk normlarını belirli ölçülere göre değerlendirmeyi de içerir. Bu anlamda bir savaşımın hukuk felsefesinin çekirdeğini ve sonsuz emeğini oluşturduğu, daha da önemlisi, hukuk felsefesinin bu anlamda bir savaşımın vazgeçemesinin kendi kendisinden vazgeçmesi anlamına geleceği söylenebilir.⁶

(* Prof. Dr., Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

(1) Aral YEÖ, s. 82.

(2) Aral YEÖ, s. 120-121.

(3) Cardozo, s. 25.

(4) Chambers's Encyclopedia, s. 443.

(5) Russet, s. 91.

(6) Ihering, s. 9.

Hukuk felsefesinin temel ödevine koşut olarak, hukuk eğitim ve öğreniminde, hukukçu; çağdaş evrensel değerler bakış açısı çerçevesinde hukuk düzeni ile toplumsal gerçeklik arasındaki ilişki ve etkileşimin ortaya çıkarılarak, hukuk normlarının gerçek adalet değerine yani evrensel hukuksal değerlere uygun olup olmadığının araştırılması gerçeği üzerinde yoğunlaşmak durumundadır. Yürürlükteki hukukun, sürekli bir biçimde, evrensel hukuk değerlerine uygun olup olmadığının ortaya konabilmesi amacıyla incelenmek durumunda olduğu noktasında hiçbir kuşku kabul edilemez. Çağdaş deneyimler, hukuk olarak yürürlükte bulunan şeyin gerçekten de hukuk olup olmadığını soruşturmadan, hukukun, salt eylemsel olarak var olan bir şey, yalnızca yasakoyucu tarafından 'vazedilmiş' bir buyruk olarak benimsenemeyeceğini açık bir biçimde ortaya koymuştur.

IV- Hukukun Etik Değer Boyutu

Bilindiği gibi, genel olarak kabul gören bir çerçevede, hukukun, "adalete yönelik bulunan ve toplumsal düzeni sağlayan normlar sistematığı" biçiminde kısaca tanımlanması mümkündür. Bu tanımda yer alan adalet ögesinin hukukun "manevi" boyutunu; toplumsal düzen ve norm öğelerinin ise hukukun "maddi" boyutunu oluşturduğu söylenebilir. Dahası, "maddi boyut" yani toplumsallık ve norm öğeleri, hukukun 'iki boyutundan birisi' olarak değil de, onun amaçsal boyutu olan manevi ve nihai karakterinin ve ereğinin gerçekleşmesi için 'araçsal' veriler

olarak kavranmalı ve değerlendirilmelidir. Adalet kavramının; hukukun nihai amacını ve böylece onun manevi ögesini oluşturması nedeniyle 'hukuksal değer' niteliğinde olması yanında, aynı zamanda, 'adaletseverlik' anlamında bir 'etik değer' konumunda olması da söz konusudur. Etik değerler ise, hangi zaman ve mekan diliminde yaşıyor ya da hangi özellik ve konumda bulunuyor olursa olsun tüm insanları bağlayıcı olma, onlardan kendilerine uymalarını isteme özelliğine sahiptirler. Hukukun böylece etik değerlerle ilintili kılınması, onu insan istenciyle ve özgürlüğüyle uyumlu konuma ve değerliliğe yükseltir.

Etik değerlerin iki önemli özelliği vardır ve bu iki özellik bir arada etik temellendirme için bir mantık geliştirmeye yeterlidir.⁹ Birinci özellik "evrenselleştirilebilirlik" denilen özelliktir ve bir olaya ilişkin olarak yapılan etik değerlendirmenin, bu olaya tam olarak benzeyen başka bütün olaylar için de aynı şekilde yapılması gerektiğini deyimler. Temel ahlaksal ilkeler, doğaların gereği evrenseldirler; ahlaksal ilkelimiz, yalnızca bizim için söz konusu değildir. Bunun gibi, doğal haklar ve insan hakları kuramları da elbette doğaları gereği evrenseldirler. İkinci özellik ise "bağlayıcılık" özelliğidir: Etik değerlerin önemli bir özelliği, salt bir istemi dile getirip, insandan buyrucu bir biçimde gerçekleşmeyi beklemeleridir.¹⁰ Bu ise, temel özellik taşıyan ahlaksal değerlendirmelerimizin eylem ve davranışlarımız üzerinde etkiye sahip olduğunu; sözü edilen bu ahlaksal değerlere inanıyorsak, elimizden geldi-

ğince onlara uygun davranmamız gerektiğini deyimler. Çünkü belirli bir eylem ya da olaya ilişkin olarak yaptığımız ahlaksal değerlendirmeler, sadece o eylem ya da olayla sınırlı olmayıp, o konuya benzer konulardaki genel ve gizil yargılarımızın somutlaşmış biçimidir aynı zamanda.¹¹ Bu iki biçimsel özellik, böylece, etik temellendirmeye yardımcı olacak bir mantık geliştirmeye kendi içinde yeterli olmaktadır.

Somut insanın varlık bütününde belirlenmiş olan boyutlarıyla "insan", aynı zamanda kültürel ve toplumsal yaşamın odağındadır. İnsanlık idesi; her somut insanda gizil olarak var bulunmakta ve ancak insan kişiliğinde var olan 'ahlaksal özellik'in işlerlik bulmasıyla gerçeklik kazanabilmektedir. Diğer yandan, hukukun yansıtmak durumunda olduğu adalet, 'insanlık idesinde saklı bulunan bu ahlaksal özellikle uygunluk taşıyan bir etik değer' olarak algılanmalıdır. Etik değerler, insanlara kesin bir istem olarak seslenir ve onlardan bütün koşullarda gerçekleştirilmelerini beklerler. Böylece, adalet değeri dolayısıyla, tüm hukukun temel bir etik değere dayandığı ve ahlaksal bir çabanın deyişi ve ürünü olduğu söylenebilecektir.

V- Hukuk Eğitim ve Öğreniminde Hukukun Etik Değer Boyutunun Kavranmasının Engelleri

A-İdeoloji

Hem genel olarak hukukun etik değer boyutunun kavranması ve içselleştirilmesinde ve hem de özellikle hukuk eğitim ve öğreniminde hukukun

etik değer boyutunun kavranması ve içselleştirilmesinde en önemli ve etkin olumsuz faktör olarak, 'ideoloji kavram ve olgusu'ndan söz etmek gerekir. 'İdeoloji' kavramı, günümüzdeki anlaşılma biçimine paralel olarak burada olumsuz anlamıyla alınmaktadır. İdeoloji olgusu; düşünce ve eylemlerde nesnel olmamak, önyargılar doğrultusunda davranmak, gerçekliği tanınamak, dünyayı yalnızca kendi düşünceleri ve tasarımlarına göre biçimlendirmeye çaba göstermek durumlarını anlatmaktadır. Kendisini belirli bir ideolojiye ait olarak gören ideolog, biricik hakikat olarak gördüğü görüşünü tüm insanlara zorla benimsetip dünyaya kendi tasarımları doğrultusunda bir yön ve biçim vermek ister. Dolayısıyla ideoloji her şeyden önce bilginin bir ayıbı, bilgide bir yanlıgı olarak nitelendirilebilir.¹² Bununla birlikte, ideoloji, kendi bağimlıklarının yalnızca algılama ve değerlendirme yeteneğini bozmakla kalmaz, çoğunlukla onların hakikat karşısındaki tutumlarını da etkileyerek kendilerini bu bağlamda dürüstlük ve içtenlikten yoksun bırakır. İdeoloji bağimlı, yalnızca kendisini aldatmakla kalmaz; gerçekliği kendi dogmatik görüşüne paralel değişik yorum yöntemleriyle gizlemek ya da değiştirmek yoluyla, başkalarını da bilinçli olarak yanıltır.¹³

İdeoloji kavramı ve olgusunun bu denli olumsuz bir nitelik kazanmasıyla, temel ahlaksal değerlerden birisini oluşturan 'alçakgönüllülük' erdeminden yoksun bulunma arasında yakın bir ilintili ve etkileşim olduğu söylenebi-

(7) Magee, s. 186: "R.M. Hare ile Söyleşi" den Hare'a ait.

(8) Aral İMY, s. 101.

(9) Everett, s. 229.

(10) Aral DGN, s. 33.

(11) Aral DGN, s. 33.

lır. Bu iki durum, yani idolojî bağimlilik ile 'alçakgönüllülük erdeminden yoksunluk', adeta birbirini destekler özelliktedir. Alçakgönüllülük etik değeri, bireyin kendi sonluluğunun bilincinde olmasını, her zaman ve koşulda nesnel hakikati benimsemeye hazır durumda bulunmasını deyimler. Birey; eğer nesnel hakikati benimsemeyi değil de kendi belirlenmiş psikolojik, toplumsal, siyasal vb. tutku ve bağimliliklerini doyuma ulaştırmayı amaç edinmiş ya da bu duruma sokulmuşsa, kuşkusuz, gerçek ve özgür varlık sahibi bir kişilik olmaktan uzaklaşıp, bir araç olma konumuna düşmüş olacaktır.

Bireyde alçakgönüllülük (huşu; nesnel gerçeği benimsemeye istenci) bulunduğu göstergesi, kızdırıldığında ya da isteğine aykırı davranıldığında ya da reddedilme durumunda kaldığında bile, nesnel hakikailik varsa bunu kabul ile karşılamasıdır (Kuşeyri).¹²

Bilge olumlayıcı ve benimsemeye hazır, bilgiden yoksun kimse ise iddiacı (görüştünde diretici) ve olumsuzlayıcı'dır (Tusi).¹³

B- Ben'e ve Başkaları'na İlişkin Engeller

Hukuk eğitim ve öğreniminde hukukun etik değer boyutunun kavranıp içselleştirilmesinin önemli bir olumsuz faktörü de 'ben' ve 'başkaları' kavram-

larına ilişkin olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu olumsuz etkenler, benzer bir diğer adlandırmayla, 'dışsal' ya da 'içsel' etkenler biçiminde değişiklik gösterebilir.

Bireyin özgün ve özgür varoluşsal sürece girişini engelleyen temel faktörlerin başında, 'ben' faktörü gelir. 'Ben' kavramı, burada, 'toplumsal belirlenim ya da biçimlendirmeleri de içeren doğal nedensellik yasaları doğrultusunda oluşan, özgür istenç ve bilinç temelinden yoksun doğal ya da toplumsal benlik' anlamında kullanılmaktadır. Bireyin özgürleşmesinin ve gerçek kişilik edinmesinin biricik temel yolu, bu anlamdaki doğal benlik durumunu aşp, kendi özgür istenç ve bilinciyle kişiliğini kurmasından geçer. Kişi, kendi istenci ve içselleştirmesi olmadan kendisinde bulunan doğal benlik yapısını aşılmaz bir gerçeklik olarak algılayınca, kaçınılmaz olarak, tüm ömrü boyunca bu doğal benlik yapısı kapsamında kalmaya tutsak olacak ve özgürleşme yolunda adım atmaktan uzak kalacaktır.

İdeolojik, dinsel, etnik vb. sava- rın tutsağı olmuş ya da bu bağlamdaki organizasyonların içerisine adeta kendisini bir 'belirlenen nesne' gibi bırakmış bir kişilik, bağımsız ve tarafsız bir kişilik olma niteliğinden yoksun kalacaktır. Bunun gibi, bireysel olarak kendisinin, çevresinin ya da herhangi bir nitelikteki herhangi bir topluluğun istek ve çıkarlarını sağlamak amacıyla içselleştirmiş bir kişilik, olayları ve hakikati tarafsız ve objektif bir biçimde algılamada ve değerlendirmede yetkin bir kişilik olarak vasıflandırılmaz. Bu

konuda daha da önemli olumsuz dinamikler; tutku, kin, düşmanlık, kibir, çekememezlik, üstünlük taslama gibi olumsuz psikolojik duygulanımları yansıtan içsel etkenlerdir. 'Ben' duvarı, bazı durumlarda, 'kendini üstün tutma, kendini değerli ve diğer insanları değersiz bulma, kendi egosuna değer yükleme' biçiminde somutlaşır. Bireyin kendini üstün tutması, kendi benliğini değerli bulması bazen 'bilgisiyle övünmek' biçiminde de yansıyabilir. Bilgi sahibi olmakla övünmek ve üstünlük taslamak, gerçekte bilgi ve bilim ilişkili yanlış bir algılayışın göstergesidir. Çünkü bilgi ve bilim, özellikle filozofik bağlamdaki bilgi; sonuçta bireyin gerçekliğini, olay ve olguların nedenlerini ve anlamını araştırıp ortaya koyduğu gibi, diğer yandan da, değerliliğin tek başına bilgi taşıyıcısı olmaktan değil de erdem ve ahlaksallığa yönelik değerlerin içselleştirilip yaşanılanmasında olduğunu işaret edip vurular.

'Başkaları' kavramı burada genel olarak bireyin, kendi gerçek değerlendirme ve inançlarının oluşmasında diğer insanların ya da toplumun salt anlamda belirleyici olmasına olanak tanıması gereği anlamında kullanılmaktadır. Birey, erdemlilik sürecinde başarı sağlayabilmek için, kendi ahlaksal değerlerini, yaşam felsefesini, dinsel inançlarını ve bunun gibi diğer, gerçek kişiliğine ilişkin tüm inanç ve değerlendirme biçimlerini; başkalarının ve toplumun etkisinde kalmadan, onların tutsağı olmadan kendi özgün ve özgür istenciyle özümseyerek ve içselleştirerek oluşturabilmeli, kurabilmelidir. Başkalarının yaşam felsefemizin ve ki-

şiliğimizin oluşmasında belirleyici olmaktan dışlanmaları gereğinin kavranması, bir açıdan da, gerçek bilginin ve erdemliliğin elde edilebilmesi için kesin bir koşul konumundadır. Başkalarına yönelik, bu bağlamda tavır koyabilmek için, kuşkusuz onların kınama ve hor görmelerinden etkilenmemek; dahası, bu kınamalara, destekleyici etken işlevini yükleyebilmek gerekir. Bu anlatımın, yani 'başkaları'nın bu bağlamda değerlendirilmesinin, yalnızca değer yaratma kaynağı olmak açısından söz konusu ve bununla sınırlı olduğu kuşkusuz anımsatılmalıdır. Diğer insanlara ve topluma karşı söz konusu olan her türlü sorumluluklar ve ilişki biçimleri, kuşkusuz geçerliliğini korumakta ve somut konunun dışında kalmaktadır. Başkaları'nın değerlendirilmesine ilişkin önemli bir nokta da, bireyin, erdemlilik sürecindeki gelişimi açısından, diğer insanları yani başkalarını eleştirip değerlendirmekle gündemini sınırlı tutmasındansa, eleştirel yaklaşım ve yeteneğini daha çok kendi kişiliğine yönelterek, gelişmesine katkıda bulunması gereğidir.

Benlik (nefs) ve başkaları, insan için, erdemlilik yolunda birbirini destekler iki engeldir (Geylani).¹⁴

Hukukçuluk işlevi görme durumundaki kişi, bir insan olarak kendisinin içselliğini sorgulayabilmeli; hukuku bir bütün olarak kavrama ve uygulama aşamasında sübjektif psikolojik duygulanımlarının bağimliliğinden kendisini kurtarabilmelidir. Güç de ol-

(12) Kuşeyri, s. 223.

(13) Tusi, s. 415.

(14) Güler, s. 261.

sa kendisine ilişkin bu tür olumsuz duygulanımların etkisinde kalmayı aşmayı başaramayan bir kişilik, 'hukukçuluk' işlevinin hukukun beklenti ve istemine uygun bir şekilde yerine getirilmesi konusunda başarılı olamaz.

VI- Hukuk Eğitim ve Öğreniminde Hukukun Etik Değer Boyutunun Kavranmasının Dinamikleri

A- Temel Etik Değerlere İnanç

Hukuk eğitim ve öğreniminde hukukun etik değer boyutunun kavranıp içselleştirilmesinin gerçeklik kazanabilmesi için, öncelikle, temel etik değerlere ilişkin olumlu bir kabulün ve inancın bulunmasının sağlanması gerekir. Bu bağlamdaki kabul ve inancın mevcudiyeti ise, hiç kuşkusuz, içinde bulunulan koşullar ve ortam nasıl olursa olsun, sonuç olarak ilgili bireyin bizzat kendisinin özgür istencine bağlıdır. Koşullar ne kadar olumsuz olursa olsun, bu durum, ilgili bireyin etik değerlere inanması sonucunu kendiliğinden yaratmayacaktır. Bu konuda yapılabilecek tek şey, hukuk eğitim ve öğreniminde bu çerçevedeki bilgi verilerine ve donanımına sahip olunmasının sağlanması yönünde bitmez tükenmez bir çaba içerisinde bulunulmasıdır.

Etik değerlerin özünü teşkil eden 'erdem' kavramına ve ona inanca ilişkin olarak şu önemli belirlemelerde bulunulabilir: Bir davranış, tutum ya da eylemin 'erdemli' diye nitelendirilebilmesi için; yapılan 'iyilik'in hiçbir dinsel, etnik, ideolojik, biyolojik vb. ayırım yapılmadan ve tüm insanların eşit olarak değerlendirilmesi temelinde gerçekleştirilmiş olması gerekir. 'İyi davranış' yalnızca belirli nitelik ya da statüde olan kişiler için gerçekleştiriliyor ve diğer insanlar bundan yoksun

birakılıyorsa, bu davranışın 'iyi'liğinden söz etmek sadece kendimizi kandırmak anlamına gelir. Böylesi bir ayrımcılık 'iyilik' yapılmak durumunda olan kişilerin nitelik ve statülerine ilişkin olabileceği gibi; bu konuda daha da önemli ve üstesinden gelmenin zor olduğu bir durum da, 'iyilik' yapma konumundaki bireyin psikolojik, duygulanımsal, kişilik yapısına (kin, kıskançlık, gurur vb.) ilişkin olanıdır. Ayrımcılık hiçbir biçimde söz konusu olmamalıdır; içsel yapıda da, dış koşullarla ilgili durumlar konusunda da tam bir önyargısızlık, tarafsızlık ve nesnel egemen olmalıdır. Zaman ve mekan koşullarına ilişkin faktörler, erdemli insanın erdemlilik kişiliğinde hiçbir sınırlama, sapma, engelleme oluşturmamalıdır; erdemlilik 'her zaman ve koşulda sergilenebiliyor' olmalıdır.

Erdemli davranışın bunun dışında da önemli, temel öğeleri bulunmaktadır: Erdemli davranışın önemli ve onusuz olmaz bir öğesi, eylemin başkalarının değerlendirmeleri ölçüt alınarak gerçekleştiriliyor olmamasıdır. Eğer bir 'iyilik', diğer kişilerce 'iyi bir insan' olarak nitelendirilmek amacı ve arzusuyla yapılıyorsa ya da 'iyi bir insan' olmanın psikolojik doyumuna ulaşmak için gerçekleştiriliyorsa, kuşkusuz, bu eylemselliğe 'erdemlilik' vasfı verilemez. Erdemli davranış, başkalarının bilmezliğine karşı; dahası, bunu yapan kişinin kendisinin bile 'yaptığı iyiliği unutmak' durumunu kapsamak üzere var olmalıdır. Erdemli davranışın önemli bir temel öğesi de, karşılık beklentisine dayalı olmaması gereğidir. Kendisine iyilik yapılan birisinden iyilik beklemek, yapılan 'iyiliğin' özden yoksun olduğunun açık bir göstergesidir. Özellikle toplumsal yaşam ilişkile-

rindeki dürüstlüğü, içtenliği ve özgürlüğü engellemek açısından, bu sözü edilen 'karşılık beklentisi durumu'na vurgu yapmak gerekir. Kendilerine 'iyilik' yaptığımızı düşündüğümüz kişilerin bu iyiliğe karşılık vermelelerini beklemekle, bir bakıma onları istenç dışı, dürüst olmayan, yapmacık davranış ve tutumlara zorlamış olmaktadır.

Bir davranış, eylem ya da tutumun erdemli olup olmadığı ne ile belirlenecektir; erdemli eylem gerçekleştirmek isteyen kişi, neyin erdemli olduğunu nasıl bilecektir? Bu ağır ve zor sorunun yanıtı, bir açıdan bakılınca, çok sade ve basit olarak karşımızda duruyor olabilir:

Vera'dan (kötü'den sakınma, titizlik) kolay ne; vicdanında iz bırakan şeyi terk et, olur biter (S. 'Sevri)!¹⁵

Bu yanıt, erdemliliğin ölçütünün insan doğasında ya da içselliğinde barınık olduğunun başka bir anlatımla ifade edilmesini yansıtmaktadır. İyilik yapmak amaç ve niyetini temelli bir biçimde taşıyor olan birey, gerekli düşünsel uğraşı ve çabayı gösterirse, neyin 'iyilik' olduğunu kendi özgür içselliğinde bulgulayabilecektir. Bu 'vicdan ve içsellik özelliğindeki' erdemlilik ölçütü, kuşkusuz, bilgi ve bilim temelinde oturma kesin koşulunu içeriyor olmakla söz konusu olabilecektir. Bilgi ve bilime karşıt bir insan 'vicdanı' ya da 'içselliği' nin erdemliliğin ölçütü olan ilke ve davranış biçimlerini bulgulayıp kavraması elbette olanaksız kalacaktır.

(15) Kuşeyri, s. 204.

(16) İbn Arabi, s. 28.

B- Sevgi

Sevgi varoluşun özüdür (İbn Arabi).¹⁶

Hukukun etik değer boyutunun kavranıp içselleştirilmesinin sağlanabilmesi, temelde, sevgi tözünün benliğimizde yer edinmesiyle olanaklı hale gelebilir ancak. Sevgi'ye ilişkin en kapsamlı yaklaşım, büyük sufi düşünür İbn Arabi'nin açıklamalarında yer alan "varoluşun özü" nitelendirmesinde saklıdır. Bu anlatımda, varoluş, özsel olarak sevgi'ye bağıntılandırılmış bulunmaktadır. Tüm varlığın, bu bağlamda "büyük insan evren" in ve "küçük evren insan" ın varlığının temel nedeni ve özü, sevgi'de barınmaktadır. 'Evrenin anlamlı varlığı' olma potansiyeline sahip insanın özgün ve özgür bir bireysellik sahibi olması yani gerçek anlamda varolması; onun, sevgiyi bulgulaması, algılaması ve yaşantılamasıyla olanaklıdır. Sevgi ile tanışmadan, onu ayırmısamadan, duyumsamadan ve yaşantıya aktarmadan 'olup-biten bir ömrün' hiçbir anlamı ve gerçek varlığı söz konusu olamaz.

'Sevgi', yalnızca özel ya da kişisel bir ilişki biçimi olarak anlaşılmaktan kurtarılmalıdır öncelikle. Duyumsadığımızı yalnızca belirli bir kişiye, nesneye ya da varlığa karşı duyumsuyor sak; yalnızca annemiz, çocuğumuz, toplumumuz, grubumuz, vatanımız vb. için 'iyiliğini istemek, kendilerine karşı hoşgörülülük ve iyiniyetli olmak' erdemliliklerini gösteriyorsak, bu durum, kelimenin gerçek anlamıyla 'doğal (doğada süregelen)' bir bencillik duy-

gulanımı olmaktan öte hiçbir anlam ve değere sahip değildir. Başka bir anlamıyla, 'doğamız gereği' yaşadığımız duygulanım ve yaşantı biçimlerimizi "sevgi" kavramını kılıf yaparak sunmaya hakkımız olmamalıdır. İnsanlar 'doğal' bir varlık olarak 'doğaları gereği' annelerine, çocuklarına, eşlerine, vatanlarına vb. karşı olumlu bir duygulanım taşırlar. Bu 'doğal' olduğu gibi yadsınacak bir durum da değildir kuşkusuz. Oysa sevgi'nin bizden beklediği bunun ötesinde bir şeydir; tüm varlığa yönelik bulunmalıdır. Sevginin öncelikli özelliklerinden birisi, böylece, yalnızca belirli bir nesne, kişi, grup vb. için söz konusu olmaması gereğidir. Sevginin belirli bir nesnesi olsa da, bu nesne ile sınırlı kalmamaz; ya da en azından, sevgi, yöneldiği nesne açısından kişisel olamaz. Sevgiyi yaşayan kuşkusuz kişidir, yani bireydir; ama bireyin duyumsadığı, yaşadığı bu şey yalnızca belirli bir kişi, nesne ya da grup için söz konusu olmakla kalmamalıdır. Bu niteliğiyle sevgi, sufilerin¹⁷ benzetmesiyle, toprak ya da yağmur gibidir; ona yalnızca belirli kişilerin dokunabilmesi ya da onun yalnızca belirli alanlara yağması düşünülemez; o, herkes ve her şey için var olmak durumundadır.

Bunun gibi, sevginin temel bir ögesi de, herhangi bir karşılık beklentisine ya da sahip olma arzusunun dayanılmaması gereğidir. Sevgi, herhangi bir nedene dayalı olamaz. Karşılık beklentisi, sahip olma arzusu, doğal istek ve arzuların doyurulması; kişisel çıkar, ün ve iktidar sağlama isteği, belli bir ideolojik ya da dinsel grubun egemenlik alanının çoğaltılması amacı vb. tüm bunlar, sonunda birer materyal (maddi)

'neden' olmaktan öte bir şey değildir. Kuşkusuz burada 'neden' ile anlatılmak istenen, 'doğamız gereği' bize hükmetme eğiliminde olan duygulanım ve düşüncelerimizdir. Bu anlamda 'nedensiz olmak' sevginin önemli bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu aşamada artık sevginin gerçekte ve özünde bir 'içsel tutum' olarak anlaşılması gerektiği söylenebilir. Sevgi, belirli bir nedene dayalı ve yalnızca belirli bir kişi ya da nesne için söz konusu olarak değil; bunun ötesinde, 'sürekli, nesnel ve soyut bir içsel tutum' olarak anlaşılmalıdır: Varoluşumuzun özünü oluşturan, hiçbir maddi ya da doğal nedene dayanmayan ve tüm varlığa, insanlığa karşı duyumsadığımız, sergilediğimiz bir içsel tutum; bizi tüm bu nedenlerin üstünde ve dışında tutan, karşısında özneliğin ve kişiseliliğin silindiği bir içsel tutum! Öyle bir içsel tutum ki, sürekli olarak aklımızda ve kalbimizde egemenlik kurmakta; algılamalarımızı, değerlendirmelerimizi ve duygulanımlarımızı belirlemekte; bizi sürekli bir biçimde yenilemekte ve yaşarken oluşturmaktadır. Bu sönmez içsel devinim, bizi, kendi aracılığıyla nedensellik dünyasının üstüne çıkarmakta, kişilik sahibi özgür varlıklar kılmaktadır. Sevginin bu denli aydınlatılma ve vurgulanma durumunda oluşu, özellikle günümüz dünyası ve insanlığı için geçerlidir. Çağımız insanlığınca "övilen (en çok sözü edilen) ama yaşantılanamayan"¹⁸ sevgi; gerçek ve özü açısından kavranmak, duyumsanmak ve eylemselliğe aktarılmak durumundadır.

'Sevgi' kavramıyla hukukun etik değer boyutunu yansıtan adalet özünün algılanıp kavranması ve içselleştirilme-

si arasında, çok önemli ve belirleyici bir ilişki vardır. Bu önemli ve belirleyici ilişki bilinmeden ve olumlu yönde içselleştirilmeden; adaletli ve barışçıl bir toplumsal yaşam düzenleme ödevindeki hukukun, kendisinden beklenen işlevi yerine getirmesi olanaksızlaşır. Daha önce de belirttiği gibi, hukuk'un en temel ve belirleyici ögesi 'adalet' kavramıdır. Hukuk bir bakıma 'adalet'e yönelik bulunan, en son ve nihai amacı 'adalet'i sağlamak olan, idesi ve ideali 'adalet' olan, bir toplumsal yaşam sistematiği bütünüdür. Hukukun ideal ya da olması gerekene ilişkin temel ögesi olan 'adalet' kavramı ise, bir yandan böylece hukukun nihai amacı ve ereği olmakla, 'hukuksal bir değer' olma özelliğindedir; diğer yandan ise, subjektif (kişisel) 'adaletseverlik duygusu' anlamında, 'ahlaksal (etik) değerler' alanına ilişkin bulunmaktadır. 'Adaletseverlik, yardımseverlik, dürüstlük, iyiniyet vb.' ahlaksal değerlerin en temel özellikleri ise, tüm zaman ve mekan koşullarında tüm insanları kesin olarak bağlayıcı olmalarıdır. Hangi zaman ve mekanda, hangi koşulda, hangi özellik ve nitelikte olursa olsun tüm insanlar, ahlaksal değerlerin bağlayıcı buyruklarını bilmek, içselleştirmek ve yaşantılamak sorumluluğundadırlar. İşte 'sevgi' kavramını adalet ya da hukukun etik değer özünü ilintili kılan husus, bu kavramın da 'ahlaksal değerler' alanına ilişkin bir temel değer oluşudur. 'Sevgi' kavramı, her şeyden önce, bireyi gerçek anlamda var kılan istençlilik, özgürlük ve ahlaksallık alanına ilişkin bulunmaktadır. Kuşkusuz burada dile getirilen 'sevgi', daha önce de vurgulandığı gibi, 'tüm varlığa, değer-

lere, hakikate yönelik bulunan olumlu duygulanım ve düşüncüm' anlamında söz konusu edilmektedir: Hiçbir nedene dayalı olmayan, hiçbir ayırım gözetilmeden tüm insanlar ve varlıklar için geçerli bulunan, nesnel değerleri ve hakikati benimsemeye hazır konumda olmayı kapsayan bir olumlu içsellik durumu! Böylece belirtilen anlamıyla 'sevgi' karakterine ve konumuna sahip olmak, özde 'adalet' mekanizmasından ve genelde hukuktan beklenen işlevin gerçekleşebilmesi için, tüm toplum bireyleri ve özellikle hukuk ilgilileri açısından kesin bir gereklilik olarak kendisini göstermektedir.

VII- Hukukun Etik Değer Boyutunun Kavranmasının Hukuk Eğitim ve Öğreniminin İnsancıl Sonuçları Açısından Etkileri

Hukukun etik değer boyutunun kavranıp içselleştirilmesinin hukuk eğitim ve öğreniminin insancıl sonuçları açısından hiç kuşkusuz çok önemli ve değerli etkileri olacaktır. Yaşamın anlam ve değer kazanabilmesi, bir açıdan, insanın, kendisiyle barışık olması ve başkalarına saygı göstermesiyle olanaklıdır; bu nitelikler ise, insanın kendisinde taşıdığı nesnel ve evrensel karakterin bilincine varmakla ancak elde edilebilir. İnsan varlığının temeli ahlaksal bilinçtir. Ahlaksal değerler varlığımızın temelinde bulunduğundan dolayı; ahlaksal yaşamın da, ahlaksal bilince vararak, deneyimden kazanılanla insanın kendisinden gelenin dengeli bir biçimde aksiyonda bütünleşmelerinden oluştuğu söylenebilir.¹⁹ Sorumluluk, değere yönelmek, evrene katkıda bulunmak, yaratmak, yenilenmek ve ye-

(17) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Gürbüz, s. 30-36.

(18) Sponville, s. 50.

(19) Brehier, s. 13.

nilemek gibi özellikler insanın en önemli ve birincil özelliklerindedir. Güdü ve dürtülerin nedensel etkisini, akıl ve kalp yani düşünce ve duygu birlikteliği aracılığıyla değer amacına yönlendirmekle insan kendi özüne doğru bir atılım gerçekleştirmiş olur. Yeni davranış olanakları yaratarak etik değerleri algılayıp yaşantılaşma çabasıyla, uygarlığa katkı sağlama potansiyeli doğar aynı zamanda.²⁰ İnsanın somut benini, ancak kendisini aşan değerlerle olan ilişkisi çerçevesinde var olmaktadır. Çağdaş filozofik düşünce, insanı, hiçbir zaman tüketilemeyen, sayıya gelmeyen, salt anlamda kavranması olanaksız olan, aynı zamanda soyut kavramlarla da deyimlenemeyen; ancak içten yaşanabilen, duyulabilen; dolayısıyla, değerlere doğru açılması gereken, oluş halinde somut ve çapraşık bir bütün olarak betimler.²¹

İyi ya da kötü, varolan tek etik özne insandır; insanın ortaya çıkışıyla etik'in ortaya çıkışı eşzamanlıdır. Yalnızca insan kendi davranışlarını, benimsenmiş haklar ve ödevler çerçevesinde, değer organı (düşünce ve duygu birlikteliği) aracılığıyla doğrulanan etik sorumluluklar temelinde kurulan ilişkilerde oluşturma kabiliyetine sahiptir.²² Etik'in önemini çarpıcı bir dille vurgulayan Albert Camus'un deyi-

miyle, hiçbir şeye inanılmıyorsa, hiçbir şeyin anlamı yoksa, hiçbir 'değer'e evet diyemiyorsak, her şey olanaklıdır, her şey önemsizdir; ne evet kalır ne hayır.²³

VIII- Sonuç

Hukukun etik boyutunun kavranıp içselleşmesini barındırmadan yapılan bir hukuk eğitimi ve öğreniminin, kendisinden nihai olarak beklenen amacı yerine getirmesi mümkün olamaz. Bu durumda, hukukun yalnızca eylemsel olarak mevcut olan bir realite olarak anlaşılmasının önüne de geçilemez.

Hukuk eğitimi ve öğreniminin sağlıklı ve ideal amacına ulaşması için, hukukun yalnızca fiili olarak var olan bir gerçeklik olmanın ötesinde bir anlamı sahip olduğu hususunun yeterince anlaşılır kılınması gerekir. Hukukun var olma nedeni, nihai olarak, yeryüzünü insanca yaşanabilir bir ortam kılma yönünde işlev görmektir. Bu beklenen işlev ise, tüm içsel ve dışsal engeller; ideolojik, psikolojik, biyolojik vb. bariyerleri/duvarları aşarak; hukukun barındırması gereken etik ve barışçıl boyutun anlaşılıp kabul görmesi yönünde çaba sergilemekle açılım sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- ARAL, Vecdi: Yaşamda Eğitim ve Öğrenim, İstanbul 2003 (Metinde "Aral YEÖ" olarak gösterilmiştir).
- ARAL, Vecdi: İnsan ve Mutlu Yaşam (Yaşamın Anlamı), Birinci Kitap: Mutluluğun Koşulları, İstanbul 1992 (Metinde "Aral İMY" olarak gösterilmiştir).
- ARAL, Vecdi: "Dünya Görüşü Nedir?", (bulunduğu yayını) İÜHFD, Halif Arslanlı'nın Anısına Armağan, Ayrı Bası, İstanbul 1978, s.25-41 (Metinde "Aral DGN" olarak gösterilmiştir).
- BOOKCHIN, Murray: Özgürlüğün Ekolojisi - Hiyerarşinin Ortaya Çıkışı ve Çözümü (çev. Arif Türker), İstanbul 1994.
- BREHIER, Emile: Bugünkü Felsefe Konuları (çev. Mehmet Toprak), İstanbul 1966.
- CAMUS, Albert: Başkaldıran İnsan (çev. Tahsin Yücel), 3. Baskı, Ankara 1990.
- CARDOZO, Benjamin N.: The Growth of the Law, Yale University Press, New Haven.
- CHAMBERS'S ENCYCLOPEDIA, Vol. VII, London, George Newness Ltd, 1964.
- JHERING, R. Von : Hukuk Uğrunda Savaş (çev. Rasih Yeğengil), İstanbul 1964.
- EVERETT, Millard Spencer: Ideals of Live, John Wiley & Sons Inc., New York.
- GÜRBÜZ, Ahmet: Harabede Defne/Tasavvuf Felsefesinde Temel Vurgular, İstanbul 2003.
- GÜRER, Dilaver: Abdalkadir Geylani, Hayatı, Eserleri, Görüşleri, İstanbul 1999.
- KUŞEYRİ: (Bulunduğu Yayını) Kuşeyri Risalesi, Haz. Süleyman Uludağ, 3.baskı, İstanbul 1999.
- MAGEE, Bryan: Yeni Düşün Adamları (hazırlayan: Mete Tunçay), Ankara 1985.
- ÖKTEM, Niyazi: Özgürlük Sorunu ve Hukuk, İstanbul 1977.
- POUND, Roscoe: An Introduction to the Philosophy of Law, Oxford University Press, Cambridge 1954.
- RUSSEL, Bertrand: The Problems of Philosophy, Oxford University Press, Oxford - New York 1963.
- SPONVILLE, Andre Comte: (Bulunduğu Yayını) L' Express, 25 Mayıs 1995.
- TUSİ, Ebu Nasr Serrac: el-luma' (çev. Prof. Dr. H. Kamil Yılmaz), İstanbul 1996.

(20) Öktem, s. 287.

(21) Brehier, s. 21-23.

(22) Bookchin, s. 47; Pound, s. 83.

(23) Camus, s. 3.